

Dr MILENKO FILIPOVIĆ

TURBE ŠEH-SINAN-BABE I POBRIN GROB U SREBRENIKU

Pored onoga što sam čitao o turbetima i legendama o njima u delima F. W. Hasluck-a¹ i Tih. R. Đorđević,² video sam lično mnoga turbeta i čuo i zabeležio mnoge legende o njima, ali legenda o sasvim skromnom turbetu u G. Srebreniku se izdvaja od svih koje sam čuo i smatram da vredi da se posebno objavi.

U G. Srebreniku, na kosi, nekoliko stotina metara od ruševina starog grada Srebrenika, nalazi se džamija sa grobljem, a do džamije još nekoliko muslimanskih kuća. Mesto na kome je džamija zove se Bekana. Sama ta džamija kao građevina, ne razlikuje se ni po čemu od mnogih ostalih seoskih džamija po Bosni; jedino što je neposredno uz nju prigradeno jedno turbe. Ni to turbe ne privlači pažnju posmatrača kao građevina. To je sasvim obična niska, jednoodeljna zgradica pokrivena šindrom. U njoj je grob sličan grobovima po turbetima običnih šehova i evlija, tj. bez ikakve monumentalnosti, bez ikakva ukrasa ili predmeta koji bi bio vredan pažnje, bez ikakva natpisa. Tek u razgovoru s meštanima otkriva se čije je turbe, a ujedno i njegov značaj.

Po tradiciji meštana, u turbetu je sahranjen šeh Sinan-baba ili Sinan-efendija. On je još za života uslovio podizanje turbeta sebi i poštovanje sebe mrtva zahtijevom da meštani isto takvo poštovanje posle smrti ukazuju i njegovu pobratimu, pa su seljani ispunili taj uslov. Tako u groblju, nekoliko metara ispred turbeta, postoji istaknut grob koji se zove Pobrin grob, velika znamenitost Srebrenika.

Po predanju, šeh Sinan je došao u Srebrenik iz Budima 1690. kada su se mnogi Turci i muslimani, koji su morali da napuste Ugarsku i Slavoniju, povukli i naselili po Bosni. Tada ih se naročito mnogo naselilo baš u severoistočnoj Bosni, u oblasti oko Tuzle. Pre pola stoleća zabeležio je pok. dr R. Jeremić da su u Srebrenik, Čehajiće, Ledenice i D. Mionicu došli muhadžiri (izbeglice) iz Ugarske i da je tada u Srebrenik došao i šeh Sinan-efendija uz Budima i ostavio iza sebe vakufe u Srebreniku i u Babunovićima.³ Nema razloga sumnjati u tačnost kazivanja da je Sinan došao iz Budima posle povlačenja Turaka iz Ugarske. Tome u prilog ide i činjenica da datirani nadgrobni spomenici na tom groblju nisu stariji od prve polovine 18. veka.

Predanje dalje kazuje kako je Sinan dobio u svojinu onoliko zemlje koliko je mogao za dan da obiđe na konju, ali je on svu tu zemlju dao za džamiju. Taj njegov posed, kazuju, nalazio se u Sre-

breniku i Babunovićima a bio je velik 528 dunuma. Takvo kazivanje — da je neko dobio u posed onoliko zemlje ili feud koliko je mogao da obiđe na konju za jedan dan — nije ništa neobično: susreće se ne samo u staroj Evropi, nego i na Dalekom istoku a u našim zemljama je uopšte vrlo rasprostranjeno. Zabeleženo je više slučajeva da su na takav način obrazovani vakufski posedi,⁴ pa je ovo predanje o Sinanu i njegovoj džamiji jedan novi primer koji samo treba dodati nizu već poznatih.

Šeh se bio naselio i živeo na Šehovini. Džamiju su počeli da grade seljani na mestu malo niže od sadašnje džamije, ali šeh im je savetovao da je grade na mestu gde je sada. Seljani ga nisu hteli poslušati i radili su dalje gde su počeli. Već je i »osijek« bio srezan. Jednom je šeh klanjao ičindiju na mestu gde je on govorio da treba da bude džamija. Pošto je svršio s molitvom, sišao je da se pozdravi s majstorima i rekao im na kraju: »Radite vi, radite!« Kad ujutru — džamija na mestu gde je želeo šeh da bude!

Šeh je išao caru da mu kaže da ustupa svoju imovinu džamiji u Srebreniku. Stražar ga nije htio pustiti. Šeh ga je dodirnuo rukom, i stražar padne mrtav. Jave to caru, a car kaže neka ga puste, jer je on njihov čovek. Pošto je izložio caru da je dao svoju imovinu džamiji, car rekne: »Kad si ti dao tvoje imanje, evo od mene da džamija ne plaća porez!«

Vraćajući se od cara, šeh je išao kroz muslimanska sela. Nisu ga primali na prenočište. Naišao je na kuću jednog siromašnog hrišćanina i pitao ga može li prenoćiti kod njega. »More, samo nemamo šta večerat,« odgovori domaćin. Šeh rekne da on ima večeru za obijicu. Tako su večerali ječmena hljeba koji je šeh nosio u torbici i tom prilikom se njih dvojica sprijateljili te postali pobre ili jaran. Kazu da je taj šehov pobro živeo u Zabarima, da je bio ne samo hrišćanin nego Srbin (u selu Zabarima su i danas pravoslavni Srbi) i veruju da je i on bio došljak iz Budima.

Šehu je sledovalo da bude sahranjen posle smrti uz sve počasti. Međutim, on je toliko cenio i voleo svoga »pobru« da je naredio za svog života da se i pobro, kad umre, ukopa u isto groblje. Šeh je još rekao, ako ne budu bacali sadaku (milostinju) na pobrin grob, neka je ne daju ni na njegov.

Šeh je umro pre pobre i sahranjen je u turbetu uz džamiju. Kad je umro pobro, iako hrišćanin, sahranjen je u istom haremu (groblju uz džamiju). Pobrin grob se i sada izdvaja od ostalih grobova oko njega: on je obzidan i na njemu su srazmerno visoki nadgrobni nišani. Iako su nišani rađeni na muslimanski način, svi u selu tvrde da pokojnik u tom grobu nije bio musliman, nego hrišćanin, šehov pobro ili jaran.

Na predanje o šehu Sinanu naišao sam 1962. i kod muslimana u selima Humcima i Navioćima u samoj Majevidi. Po kazivanju u Humcima, šeh je možda bio poreklom iz Meke, a njegov pobratim je radi njega i sam bio prešao na islam.

U tom kazivanju su izražena dva motiva. Prvi je u stvari teofanija: putovanje božanstava ili svetaca u ljudskom obliku koji nai-

Pobrin grob u Srebreniku

laze na bogate, negostoprmljive i nehumane ljude. Ovi ih ne primaju na prenoćište, ali će ih primiti neki siromašak. To je inače veoma čest motiv u pričama mnogih naroda, pa i kod nas, samo što je u priči o šehu Sinan-babi veoma uprošćen. Tim motivom se stoga neću ni baviti. Vredi samo istaći da se u ovom slučaju radi o jednom preislamskom motivu koji je ušao u islamsku tradiciju.

Drugi je motiv o verskoj toleranciji, koji je u predanju naročito istaknut i negovan. Verska tolerancija je uopšte znatna osobina balkanskih naroda i bezbroj je primera ne samo korektnih odnosa između pojedinaca i grupa nego i osobitog prijateljstva između muslimana i hrišćana. Kao osobit primer može se navesti slučaj koji je opisao Evlija Čelebija u Livnu 1660. U jednoj borbi u Livanjskom polju Turci su zarobili i pogubili 3.330 hrišćana. Međutim, jednog zarobljenika je sakrio njegov pobratim Turčin. Kad je to javljeno Melek Ahmed-paši, on je naredio da se odmah dovedu obojica. Već je pozvao krvnika da pogubi zarobljenika. Ali, Turčin se savio oko vrata zarobljenikovog i molio pašu da ga ne pogubi, jer se on s njim pobratio. Kad su prisutni krajiški junaci (gaziije) objasnile paši šta je pobratimstvo, koje je inače često između hrišćana i muslimana na krajini, paša ih je oslobodio obadvojicu⁵.

Prema tome, prijateljstvo Sinan-babe i njegova hrišćanina pobre ne bi bilo ništa neobično. Lično sam sklon verovanju da u tom predanju iz Srebrenika treba gledati i odraz nekadašnje stvarnosti u oblasti oko Tuzle.

Nikako nisam mogao da utvrdim kom je derviškom redu pripadao šeh Sinan-baba. U turbetu nema stuba niti ima derviškog kauka, po čemu bi se ta pripadnost lako odredila. Danas među muslima-

nima u tuzlanskoj oblasti, koliko ja znam, nema nikako derviša; ako ih ima, njih može biti sasvim malo i nemaju nikakvog značaja. A u 18. veku je moglo biti drukčije.

Sredinom 18. veka bilo je u okolini Tuzle nekoliko pobuna koje su dizali muslimanski seljaci: 1747, 1748, 1749. i 1754. Bunili su se protiv kuluka (na građenju utvrđenja) i visokih poreza. Značajno je da izvori te buntovnike zovu i p o t u r a m a⁶. Naivno je objašnjenje F. Spaha da je do tih pobuna dolazilo po nagovoru ljudi na položaju koji su, osetivši se ugroženim u svojim povlasticama, da bi ih sačuvali, podstrekavali narod na bunu⁷. Uzroci su morali biti dublji. Na žalost, te pobune još nisu bile predmet dubljeg proučavanja. Izgleda da je M. Hadžijahić naslutio dobro značaj tih pokreta, koji nisu bili ograničeni samo na Tuzlu, nego je neke akcije bilo i u Užicu 1748. On pretpostavlja da su u tim pokretima učestvovali hamzevije (navodno prozvani po šejhu Hamzi Orloviću, pogubljenom u Carigradu 1573), koji su u stvari isto što i beктаšije⁸.

Kad se te istorijske činjenice imaju u vidu, onda i predanje o Sinan-babi dobija drugi vid i značaj. Šeh Sinan-baba je pripadao nekom derviškom redu koji je propovedao i praktikovao versku toleranciju, a takvih je bilo među derviškim redovima. Naročito su bili takvi beктаšije, čije su učenje i običaji prožeti hrišćanskim elementima u tolikoj mjeri da se beктаši u Arbaniji čak smatraju kao posebna verispovest. Beктаšije npr. uče da dobar beктаšija ne sme da pravi razliku između muslimana i nemuslimana i da su beктаšije duhovna braća ne samo među sobom nego sa svim ljudima. Beктаšija sve ljude smatra svojim prijateljima. U tome su beктаšije išle tako daleko da su i pripadnici nemuslimanskih religija mogli biti članovi beктаšijskog reda⁹. Vrlo je zanimljivo i ono što je izneo Haslak, govoreći o geografskom rasprostranjenju beктаšija u Maloj Aziji. Zadržava se na terminu a k h i kod beктаšija, koji je arapska reč po poreklu i znači: m o j b r a t, te ima posebno značenje u vezi sa važnim udruženjem ili »bratstvom«, poznatim u ranom 14. veku kao veoma rasprostranjena liga kod seldžučkih Turkomana u Maloj Aziji, a docnije kao politička kombinacija od izvesne važnosti. A k h i (brat) je sačuvano u tituli šeha tekije Hadži Bektaševe, a nekada su beктаšije imale najmanje jedan svoj ogranak koji se zvao »rumska« (tj. maloazijska) braća. Haslak pomišlja da su se beктаšije u neko vreme sotpile ili da su možda apsorbovale turkomansko »bratstvo«¹⁰.

Za vezu Sinanovu sa beктаšijama najznačajnija je činjenica da je u tursko vreme u Budimu postojala beктаšijska tekija¹¹. Njoj je mogao da pripada Sinan pre napuštanja Budima. Zbog svojih socijalnih težnji, pa i primitivno socijalističkih, pojedini derviški redovi su progonjeni još u staroj Turskoj. Državna vlast se naročito okomila baš na beктаški red, koji je bio najtešnje vezan s janičarskom organizacijom, pa je i taj red zabranjen kad je ukinuta janičarska vojska 1826, ali nije uništen. Posle pobuna u 18. veku u okolini Tuzle izgleda da su vlasti u zborničkom sandžaku imale više uspeha u gonjenju derviša kao propovednika socijalnih reformi i verske toleran-

cije i kao nosilaca nekih hrišćanskih običaja i pogleda među muslimanima.

U prilog ovakvog objašnjenja Pobrina groba u Srebreniku govori i činjenica da to nije jedini takav primer u tuzlanskoj oblasti. Slušao sam u samom Srebreniku da tako nešto ima i u selu Cekanićima (takođe u opštini Srebrenik). Bio u tom selu, priča se, neki musliman, koji je umro ne dočekavši da mu dođe njegov jaran (pobratim), koji je bio hrišćanin od Maglaja. A kad je jaran stigao, umro odmah i on, pa su oba sahranjena zajedno kod džamije, samo što na grobu hrišćaninu nema nišana. I, kažu, da se selo prozvalo Cekanićima zbog čekanja. Nisam bio u Cekanićima, gde bih sigurno čuo i nešto više o tome.

Predanje o Sinan-babi i njegovom pobratimu je u svakom slučaju zanimljivo. Možda će dalje beleženje takvih predanja i proučavanje pisanih izvora dati konačno objašnjenje tome predanju i otkriti istorijsku podlogu. Tekst koji sam izneo i moje napomene neka bar posluže kao podsticaj tome.

NAPOMENE

1. F. W. HASLUCK: Christianity and Islam under the Sultans I/II, (Oxford 1929).
2. TIH R. ĐORĐEVIĆ: Naš narodni život (Beograd 19), (ćir.).
3. RISTO JEREMIĆ: O poreklu stanovništva Tuzlanske oblasti (Beleške), Glasnik geografskog društva VII—VIII, (Beograd 1922) 150.
4. MIL. S. FILIPOVIĆ: Zauzimanje zemlje obilaženjem na konju, Bilten Instituta za proučavanje folkloru III, (Sarajevo 1955), 100—101.
5. EVLIJA CELEBIJA: Putopis (Preveo Hazim Šabanović), I, (Sarajevo 1954) 161—164.
6. FEHIM SPAHO: Pobune u tuzlanskom srezu polovinom osmanaestog vijeka. Glasnik Zemaljskog muzeja XLV/2, (Sarajevo 1933) 71—76.
7. FEHIM SPAHO: Pom. rad 73—74.
8. MUHAMED HADZIJAHIĆ: Hamzevije u svijetlu poslanica užičkog šejha. Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju... III—IV, 1952—1953. (Sarajevo 1953) 215—222.
9. F. W. HASLUCK: nav. delo I 166, 288; II 493, 566, 558, 561.
10. F. W. HASLUCK: nav. delo II 505—506.
11. A. OLESNICKI: Još o ličnosti Đerzelez Alije. Zbornik za narodni život i običaje XXIX/2, (Zagreb 1934) 40.

LEGEND ON TWO MAUSOLEUMS IN SREBRENİK (NE BOSNIA)

A few hundred yards from the ruins of the Medieval castle Srebrenik (NE Bosnia) there is a mosque with a graveyard. A modest and almost beneath one's notice mausoleum is attached to the mosque. According to the local tradition, the mausoleum was built for the sheikh Sinan-baba, who came to this region as an emigree from Budim (Buda), when the Turks lost Hungary and her capital, Buda. Sinan became a legendary person. The legend says a poor Christian peasant

accepted the sheikh as guest (while the Moslems refused to receive the sheikh and to give him shelter and food), and the sheikh made the peasant his blood-brother. Before dying, the sheikh asked his followers not to give the due honors to his dead body unless they would not confine usch honors to his blood-brother. It wappened so that a mausoleum (turbe) was built for the sheikh; his blood-brother, although a Christian, was buried in the same cemetery a few yards away from the sheik's mausoleum and his grave as made disinct from all others in the cemetery. The author beleives Sinan-baba was member of a dervish order preaching tolerance and that the legend reflects historical conditions in the 18th century in north-eastern Bosnia, where Moslem population at that time, probably instigated by dervisches, stirred up mutiny of social character against the Turkish authorities.